

PER

Béla Hamvas

Pet genija

SPECULUM

Biblioteka PER SPECULUM

(6. knjiga)

NAKLADNIK

Disput, Zagreb

ZA NAKLADNIKA

Josip Pandurić

UREDNIK BIBLIOTEKE

Stanko Andrić

LIKOVNO OBLIKOVANJE

Zoran Đukić

LEKTURA I KOREKTURA

Disput

TISAK

Kikagraf, Zagreb

GODINA I MJESEC OBJAVLJIVANJA

2022, listopad

CIP-zapis dostupan u računalnom katalogu
Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu
pod brojem 001148396

ISBN 978-953-260-446-7

Leži u jugozapadnom kutu Zadunavlja na području oko jedne cijele i polovice druge županije što se proteže od jugozapada prema sjeveroistoku. Prilazi li mu se sa sjevera, iz pravca Šoprona (Sopron),¹ dosegnut će se u trenutku kada se brda počinju izravnjavati. Ako se dolazi iz pravca istoka preko Blatnog jezera, tad se granica proteže iznad Badacsonya i brda Szentgyörgyhegya, između Tapolce i Sümege. U usporedbi s prethodnom,

1 Izvornik koristi mađarske oblike zemljopisnih imena ne samo za mjesta u današnjoj Mađarskoj nego i u okolnim zemljama (tako npr. Záhgráb, a ne Zagreb, Csáktornya, a ne Čakovec, Pozsony, a ne Bratislava itd.). Imena mjesta izvan Hrvatske za koja postoje uobičajene i razmjerno poznate hrvatske inačice u prijevodu će se navoditi u tim oblicima, uz izvorni mađarski oblik u zagradama kod prvog spominjanja (osim u općepoznatim slučajevima kao Beč/Bécs, Budimpešta/Budapest, Pečuh/Pécs, Rim/Róma, Pariz/Párizs). Ostala imena mjesta izvan današnje Mađarske navodit će se u službenom obliku dotične zemlje, također uz odgovarajući mađarski oblik u zagradama pri prvom spominjanju. [Sve su bilješke urednikove – op. ur.]

čini se da čovjek stiže do svjetlije i toplije zemlje. Sunčeva je svjetlost bjelja, gotovo jednako bijela kao nad Mediteranom. Magla se povlači s boja, pa one jače zrače. Obrisi predmeta oštrije su. Čini se da je u atmosferi više elektriciteta. Ovo nije Karpatski bazen. Kao da se preko Krasa protegnuo onaj bjelji, čišći, svjetliji i topliji krajolik Jadrana.

Najbliži srodnik jugozapadnog kuta nije Šomod (Somogy), nego Provansa i Istra i Dalmacija, i on je bliži Atici nego Đuru (Győr) ili Fejéru. Krajolik južno od Somlóa okreće leđa sjeveru, a lice moru i Rimu. Glavni grad Kemenesalje nije Budimpešta, nego Atena. Tamo ona pripada ne po jeziku ili običajima ili krvnoj vezi, nego po važnijem i bitnijem srodstvu, po svom geniju. Sredozemno more svojim granicama i obalama ovdje prekoračuje planine i zrači daleko na sjeveroistok. I u Italiji utjecaj mora opada tek oko sredine Padske doline i u sredini Apenina, ali čak ni ondje ne u potpunosti: na Balkanu tek u tami srpskih planina, u Francuskoj može doprijeti gotovo do Lyona. Nije slučajno što su ovaj krajolik tako lako zauzeli Rimljani i smatrali prirodnim to da Panonija pripada njihovom carstvu.

Posve je razumljivo što su pjesnici ovoga kraja osjećali pripadnost Jugu. Sándor Kisfaludy svoj je glas pronašao u Provansi i uzor mu je bio Petrarca, Berzsenyjev učitelj bio je Horacije, a Nikole Zrinskog Tasso. Inače, to mjesto genija Juga zrači na mnoge krajolike

u dolini Dunava. Takav je krajolik na obali Blatnog jezera u Zali i oko Vesprima (Veszprém). U Šomođu oko Szentgyörgya i Marcalija, u Baranji uglavnom Pečuh i njegova okolica, ali također i Stolni Biograd (Székesfehérvár) i Budim, Szentendre, kao i Ostrogon (Esztergom). I čini se da nije bio puki hir bogatog i ekscentričnog kralja to što je dao graditi renesansne dvorce. Tada je već postojala južnjačka tradicija, Karlo Robert i Ludovik Veliki,² a ovdje se uzgajalo južno raslinje, kesteni, bršljani, smokve i grožđe. Talijanski i dalmatinski graditelji izgradili su gradove i velike crkve. Zračenje Juga osjeća se čak i oko Gyöngyösa i Egera pa sve do Tokaja, mada već vrlo blijedo: u vinu i plemićkim dvorcima, u svjetlosti i senzualnim obrisima.

Ovaj je predio južniji od mnogih talijanskih predjela. Možda je zato što je more udaljenije, potrebno više voljeti njegove mlačne izmaglice i blistavu svjetlost. Kada ovu regiju presiječe sjeverozapadni vjetar i prekriju oblaci, ona postaje siva i neprepoznatljiva. A kada zatim zasja sunce, drveće je zelenije, zidovi kuća bjelji, nebo plavlje. Kao grožđe u Somlóu: staklasta, prozirna bobica opala. Svjetlo probija i kroz čovjeka, također osvjetljava i stvari, a okus voća svjetliji je. Jugozapad je prepoznatljiv po toj opuštenosti. Nigdje nikakva pretjerivanja ni znojnog napora. To je rasta-

2 Kraljevi iz dinastije napuljskih Anžuvina koji su vladali Ugarsko-Hrvatskim Kraljevstvom u 14. stoljeću.

kanje u krajoliku, u čovjeku, u stvarima, u zajednici, u govoru, u pokretu. Nije riječ o tome da je ovdje život lakši, jer Jug nije siromašniji patnjom, ali ima širu perspektivu, jednako kao što se iz Sofokla vidi dalje nego iz Shakespearea.

Sve to ovdje gotovo da ne predstavlja činjenicu, prije je čarolija i zakriljeno velom. Kada bi ova zemlja ovdje procvatila, zasigurno bi ljudska lica bila vedrija, na zelenim i svijetlim padinama bujao bi opušteniji život. Bilo bi manje osvete i otrova i zavisti. Ali mada to nije posve tako, u svakome ipak živi mala iskra. Nema čovjeka, ni ptice, ni konja, ni psa, ni jednog jedinog zrna trešnje u kojem ne bi, kao mala duša, iskrio genij Juga. I često se može vidjeti da ta žeravica plane pa se sama čudi pitomoj ljepoti.

U zapadnim krajevima obitelj je potpuno privatna stvar, čovjek je u svojoj kultiviranosti gotovo dosegnuo stupanj urbanosti. Način života je individualistički i demokratski i liberalan, svatko je u javnosti odgovoran za sebe. Obitelj je zbijena u kuću. Na Istoku se obitelj razgranava u pleme, a pleme je ona društvena stanica čiji je karakter borben, ali uvijek politički i javni, te se obitelj namjerno skriva. To je istočnjački stid. U Erdelju³ je obitelj dinastija. Ovdje, na jugozapadu, obi-

3 Mađ. Erdély, ugarska povijesna pokrajina, sada u Rumunjskoj. Hrvatsko povijesno ime je Erdelj, uz to Sedmogradska (prema njem.) i Transilvanija (prema lat.).

telj je društvena jedinica u kojoj ljudi neposredno žive zajedno. Članovi obitelji nisu isključivo u krvnoj vezi. Obitelji pripada onaj u kojem obitava prisnost istog temperamenta i u obitelj može ući svaki član seoskog imanja ili kurije ili općine.

Obitelj je stanica zajednice i mnogo toga proizlazi iz te činjenice. Prije svega to da je na jugozapadu pleme, klasa, vjeroispovijed, sve što predstavlja razliku u krvi ili interesu ili vjeri, zapravo manje važno. Zajednica je elastičnija, mekša od života, i ne prihvaća te krutosti kao vlastite obveze. Na Jugu – čak i ako se ne može pronaći – može se zamisliti što je to bila drevna zajednica, narod. Drevna ne u smislu primitivna, nego kao iskonski oblik zajednice. To je opuštena i razvezana zajednica. Ovdje također postoje borbe i napetosti, i kaste i suprotnosti, ali to je sve unutar organizacije. Narod je intimnost zajednice. Što treba razumjeti kao da se opreke gospodar – sluga, siromah – bogataš razrješavaju na višoj instanci. Imetak i rang razdvajaju obitelji samo utoliko što zajednicu nijansira razlika. Stoga, na mjestu gdje se drugdje nalazi kolektivna disciplina, ovdje stoji društveni šarm. Zajednica je dar i neočekivana radost.

Nije Aristotelova *philia* temelj zajednice, nego Empedoklova. *Philia* ne predstavlja prvenstveno prijateljstvo, nego naklonost, zbog toga je to osjećaj zlatnoga doba. Naklonost stvara posebnu mjeru, južni *polis*

myriandros, grad koji ne prima više od deset tisuća stanovnika, jer je grad s deset tisuća stanovnika grad u kojem svatko svakoga poznaje. Naime, na taj se način u gradu od deset tisuća stapaju obitelji, staleži, sirotinja. A iz mjesta na kojem se kreće više od deset tisuća ljudi božica Philia odlazi. Jug ne voli veliki grad, ne razvija previše intelekt, ne žudi za svjetskim bogatstvom i nadmoći. Ondje gdje život više nije intenzivan kao ambicija koja prelazi mjeru, opuštenost se zamjenjuje strogošću i krutošću, pojedinci jedni na druge više ne gledaju blago i njihovi glasovi počinju nalikovati na zapovijedi. U jugozapadnom kutu čovjek više ne susreće zlatno doba, tek mu povremeno ono padne na pamet, kao da ga na nj podsjetite oblaci. Trebao bi biti cjelovit i opušten, ali već je razrijeđen i bez sjemena. Zemlja više nije stvaralačka, za to je stara i siromašna. Dobra je samo za odmor.

Potpuno je sigurno da je toliko osiromašila i znala dovoliko ostarjeti jer je sada zajedno preostalo samo dvoje, priroda i duh, a oganj duše se ugasio. Na jugozapadu se čar opuštenosti miješa s umorom i dosadom. Nevjerojatno kako je ovdje malo duše, kako je ona bez harmonije, uskislá, nemirna i neuhvatljiva. Grci su jednom uspjeli stvoriti svijet što gasi uskovitlanu vatru duše i izravno povezuje prirodu s duhom. Impersonalnu prirodu s impersonalnim duhom, tako da izostanu svi zapleti i zamršenosti, sve dubine i tmine.

Jugozapad je sačuvao nešto od toga svijeta. Samo je sto i pedeset godina prošlo otkako je najveći antički pjesnik još od Rimljana, Berzsenyi,⁴ živio ovdje u Kemenesalji. Pjesnik Juga je Berzsenyi, a ne Sándor Kisfaludy.⁵ U Kisfaludyju je opuštenost već razuzdanost, harmonija je već dosada, raspadanje nježnosti, baš kao što je ovdje Jug već razuzdan i dosadan i u raspadanju. U Berzsenyiju mjesto ne živi kao sadašnji geografski predio, nego kao genij. Kisfaludy je prezreo i rastače se, u Berzsenyiju gori horacijevska vatra i u njemu prebiva sve ono čime je kraj ikada raspolagao, autohtoni narod, obitelj, *philia*, društvena draž, kozmički sklad i smirena svijest o blizini bogova.

Svi moderni problemi na ovoj su zemlji bez odjeka. Vlada ravnodušnost prema partijskim svadama, medijima, prometu, izumima. Ekonomija je ovdje familijarna i intimna. Upravljanje se odvija u malim krugovima, jer ovdje sve ima oblik kruga, jednako kao

4 Dániel Berzsenyi (Egyházashetye, 1776. – Nikla, 1836), mađarski plemić zemljoposjednik i pjesnik koji spaja poetike klasicizma i romantizma, pisao i rasprave o estetici i agronomiji, od 1830. prvi provincijski član novoosnovanoga Mađarskog učenog društva (poslije Akademije). U književnoj povijesti označavan kao “mađarski Horacije”, sam je sebe nazivao “Diogenom iz Šomodá” i “pustinjakom iz Nikle”.

5 Sándor Kisfaludy (Sümege, 1772. – Sümege, 1844), časnik carske vojske i mađarski pjesnik, osobito poznat po ljubavnim pjesmama (glavno su mu djelo *Himfyjeve ljubavi* u dvije knjige), utemeljitelj mađarskoga književnog romantizma.